

ПАРЕМАЛАРДА ИФОДАЛАНГАН МАТО НОМЛАРИНИНГ ЭТНОЛИНГВИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Нурова Юлдуз Убайдуллаевна

Бухоро давлат университети Бошланғич таълим методикаси кафедраси
ўқитувчиси

Аннотация. Ўзбек халқ паремаларида ич кийим номларидан лозим, иштон, чолвор, яктак; уст ва ич кийим қисмлари номларидан ёқа, кишан ёқа, сувсар ёқа, енг, жияк, балоқ, тугма, ямоқ, этак, авра, астар; кийимларга ёрдамчи буюм номларидан қайиш, қийиқ(ча), белбоғ; мато номларидан атлас, кимхоб, еқасам, шойи, мовут, бахмал, ипак каби номлар иштирок этганлиги аниқланди.

Аннотация. Названия нижнего белья в узбекском фольклоре включают штаны, шаровары, штаны; от наименований верхней и внутренней частей одежды: воротник, дужка, воротник мусар, анг, жияк, балоқ, пуговица, нашивка, подол, авра, подкладка; от наименований вспомогательных предметов для одежды пояс, пояс, пояс; Установлено, что среди наименований тканей задействованы такие наименования, как атлас, кимхоб, экасам, шёлк, мовут, бархат, шёлк.

Annotation. Names for underwear in Uzbek folklore include pants, bloomers, trousers; from the names of the upper and inner parts of clothing: collar, shackle, musar collar, ang, jiyak, beams, button, stripe, hem, avra, lining; from the names of auxiliary items for clothing belt, belt, belt; It has been established that among the names of fabrics such names as satin, kimhob, ekasam, silk, movut, velvet, silk are involved.

Калит сўзлар. Газлама, этнолингвистика, мато, қимматбаҳо мато номлари, этник идентификация.

Ключевые слова. Газлама, этнолингвистика, сукно, драгоценные суконные наименования, этническая идентификация.

Key words. Ghazlama, ethnolinguistics, cloth, precious cloth names, ethnic identification.

Халқ этник идентификациясининг энг муҳим таркибий қисмларидан бири кийимдир. Кийим номлари инсон дунёсининг лингвистик манзарасида алоҳида ўрин тутди, улар бевосита халқнинг ҳаёти, тарихи, маданияти билан боғлиқ, ривожланиши ва истеъмолда бўлиши эса этномаданий ҳамжамият ҳаётида юз берадиган ижтимоий ўзгаришларга бориб тақалади. Кийим фақат вазифаси билан чекланмай, у энг барқарор этник кўрсаткичлардан бири сифатида халқ руҳияти ва ҳаёт тарзини ифодаловчи ижтимоий вазифани ҳам бажаради. Халқ кийимларининг миллий мажмуаси шаклланишига ахлоқий ва эстетик ғоялар, авлодлар анъаналари,

моддий ва иқтисодий турмуш шароитлари, шунингдек, бошқа этник гуруҳлар билан алоқалари таъсир кўрсатади.

Мато арабча ашё, юк маъносини ифодалаб, газлама, кийим тайёрланадиган материал деган мазмунда қўлланади. Ўзбек халқ паремаларида мато номлари баъзан ундан тайёрланган кийим маъносида қўлланганлиги учун ҳам бундай номларни ушбу бандда ўрганишни лозим деб топдик. Мато номларини сифат ва баҳосига кўра таснифлаш мақсадга мувофиқ:

Қимматбаҳо мато номлари

Атлас кийсанг бўзингни унутма,

Кимхоб кийсанг – алагингни.

Атлас – [а. текис, силлиқ; ипакдан тўқилган майин мато]. Бир томони ялтироқ, гулдор, кудунгланган маҳаллий ипак газлама .

Атлас – ипакдан тўқилган майин мато .

Атлас (араб. текис, силлиқ) – танда ипи ҳам, арқоқ ипи ҳам табиий ипакдан тўқиладиган бир юзлама силлиқ мато. Танда ипи абр банди усулида бўяб безатилади. Алоҳида ишлов бериб атласга жило берилади, шунга кўра у товланиб туради.

Изоҳлардан шундай хулосага келиш мумкинки, атлас ипакдан тўқиладиган, бир юзлама силлиқ миллий матоларимиздан бўлиб, қимматбаҳо саналган ва у лексема мақолларда “қимматбаҳо кийим” маъносида метонимияга учраган.

Кимхоб (форс.) – танда ипи зар, арқоғи ипакдан гул (нақш) ҳосил қилиб тўқилган қимматбаҳо мато. Зар ипининг рангига қараб сариқ кимхоб, кумуш ранг (оқ) кимхоб деб номланган; Бой хонадонлардаги аёл ва эркакларнинг ўстки кийимлари (тўн, нимча, камзул, паранжи ва бошқалар), асосан, кимхобдан тикилган. Кимхоб тўқиш Бухоро, Шаҳрисабз, Ғиждувон шаҳарларида қадимдан ривожланган. XX асрнинг 20-йилларигача Туркистон ўлкасининг чет элларга чиқарадиган асосий матоларидан ҳисобланган .

Демак, кимхоб ҳам атлас сингари қимматбаҳо мато бўлиб, мақолларда худди шу жиҳати билан муқимлашган.

Ёқаси қолса ҳам – беқасам.

Беқасам – 1. Ўриши ипак, арқоғи ипдан тўқиладиган, йўл-йўл гулли пишиқ газлама .

Беқасам, беқасаб – йўл-йўл гулли пишиқ мато; танда ипи ипак, арқоғи ипдан тўқилади. ...Бухоро, Самарқанд водийсида олача номи билан ҳам машҳур .

Беқасам сифати юқори мато сифатида халқимиз маиший турмуш тарзида алоҳида ўринга эга бўлган ва мақолдан ўрин эгаллашига ҳам шу хусусияти асос бўлган.

Кийсанг шойи, кимхоб, мовут,

Охир тушкунг ёғоч тобут.

Шойи – [ф. шоҳга оид, мансуб]. Ипакдан тўқилган газлама, мато; шоҳи.

Шойи. Бу тожикча от асли шоҳи товуш таркибига эга бўлиб, ўзбек тилига ҳ товуши й товушига алмаштириб олинган, шеъриятда шоҳи шаклида ҳам ишлатилади; “ипакдан тўқилган газлама” маъносини англатади.

Мовут – ўнг томони силлиқ, жун ёки ярми жун мато, сукно. Мовут – жун толалардан ёки уларга бошқа толалар аралаштириб тўқиладиган жун ёки ярим жун газлама.

Ер юзини бахмал олса ҳам, анқовга такалик тегмайди.

Бахмал – [ф. тукли; духоба, бархит]. От, сфт. 1 айн. Духоба.

Бахмал, ола бахмал, духоба – майин, силлиқ, патли газлама. Патлари табиий ёки сунъий ипакдан, замини ип ёки канопдан тўқилади.

Бахмал ўзбек хонадонларида ҳозирги кеча-кундузда ҳам қизлар сепи учун энг қимматбаҳо матолардан саналади.

Ейишинг – кепак, кийишинг – ипак.

Ипак – пилла қурти чиқарган жуда ингичка, пишиқ, ялтироқ, товланиб турадиган мулойим тола ва ундан йигирилган ип. Шундай иплардан тўқилган мато, шойи ва ундан тикилган кийим ёки буюм.

Ипак “пилладан олинадиган ингичка пишиқ майин тола”. Бу сўз ип отидан кичрайтириш маъносини ифодаловчи -(ё)к қўшимчаси билан ҳосил қилинган, шунга кўра асли “ўта ингичка тола” маъносини билдирган, “пилла толаси” маъноси шу маънодан ўсиб чиққан: ип + ёк = ипёк . барчѐн-ипак-парча.

Ипак, пилла толаси – ингичка, пишиқ, ялтироқ, товланиб турадиган тола; ипак қўртининг ипак ажратувчи иккита безидан чиқувчи суюқликдан ҳосил бўладиган табиий тўқимачилик хом ашёси. Ипакдан тайёрланган кийимлар бозоргир эканлиги билан ҳозир ҳам ажралиб туради.

Қимматбаҳо матолардан атлас, кимхоб, беқасам, шойи, мовут, бахмал, ипак каби номлар паремаларда иштирок этганлиги аниқланди.

Арзон мато номлари

Арзон мато номлари паремаларда нисбатан кам учрайди. Чунончи:

Сўз – эмгак бўлар,

Бўз – кўйлак бўлар.

Бўз – II [а]. Қўл дастгоҳида пахта ипидан тўқилган мато.

Бўз II. Бу арабча сўз асли базз (ун) шаклига эга, ўзбек тилига а унлисини ў унлисига алмаштириб сўз охиридаги зз товушларидан бирини ташлаб қабул қилинган: Базз < бўз. Бу сўз асли кўп маъноли базза феълидан ҳосил қилинган масдар бўлиб, “хонаки дастгоҳда пахта ипидан тўқилган оқ-кулранг дағал мато” маъносини англатади .

“Девону луғотит турк”да ҳам бу сўз изоҳининг учраши унинг аждодларимиз турмуш тарзида қадимдан мавжуд эканлигини кўрсатади: бōз – бўз [110, 75]. Бўз – II. Ипдан тўқилган мато: Тикилди ўрдуйиким, кўрмамиш кўз, Хазу иксину атлас ончаким бўз....

Атлас кийсанг бўзингни унутма, кимхоб кийсанг – алагингни.

Алак – арқоғи ва танда ипи ярим пишитилган ипдан тўқилган мато, дастаки дастгоҳ (қўл дўкон)да турли рангда йўл-йўл қилиб тайёрланган. Алакдан тўн, кўрпа ва кўрпача тикилган. Алакнинг гуллари йўл-йўл бўлганидан қалами, баъзи ингичка йўлчилари эса зевак деб номланган. Алак ўтмишда кенг тарқалган, айниқса, Фарғона водийси, Самарқанд ва Қашқадарё вилоятларида кўплаб тўқилган, чет мамлакатларга ҳам чиқарилган. Алак – пахта ипидан қўлда тўқилган мато, силлиқ бўз. Бундан шундай хулосага келиш мумкинки, алак ҳам бўзнинг бир тури, фақатгина бўздан биров силлиқлиги билан фарқланади.

Бўз ва унинг силлиқ шакли – алак арзон мато номлари сифатида паремаларда иштирок этган.

Хулоса. Ўзбек халқ паремалари таркибида кийим ва мато номларини ажралмас тузилма сифатида аниқлаб тадқиқ этиш иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий турмуш шароитларининг ўзгариши натижасида миллат ҳаётида рўй берган миллий маданий ўзгаришлар ҳақида хулоса чиқаришга имкон бериши билан бирга ҳар бир этноснинг ўзига хос ҳаёт тарзи, дунёқараши, турмуши, билим даражаси ҳақида батафсил маълумотга эга бўлишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар :

1. N.Y. Ubaydullaevna. Ethnic expressions of uzbek folk names. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) 9 (5), 316-320
2. N.Y. Ubaydullayevna. ethnolinguistic study of outerwear and underwear parts in paremas ny Ubaydullayevna. European journal of modern medicine and practice 2(4), 86-89.
3. N.Y.Ubaydullaevna. Ethnolinguistics: Emergence, Development and Theoretical Research.
4. N.Y. Ubaydullaevna. Central asian journal of literature, philosophy and culture 2 (10), 120-124.
5. Y.U. Nurova. Homonymy of ethnonyms in uzbek folk parems. European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: <https://www.Scholarzest>
6. Ulug'bekovna, A.N., & Moxirovna, N. (2022). Boshlang'ich sinflarni o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish. Results of National Scientific Research International Journal, 1(3), 35-42.
7. Sayidova, R., & Toyirova, N. (2022). The use of interactive methods in the analysis of poetry in the native language and reading courses. in научные исследования молодых учёных (pp. 199-201).
8. Bakhtiyorovna, A. N., & Madina, O. Description of Non-Traditional Teaching Techniques Used in the Classes of the 3rd Class Native Language. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development, 3(3), 269-274.

9. Ozodova, M. (2021). boshlang'ich sinflarda sintaktik tushunchalarni o'rgatishning metodik imkoniyatlar. центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).
10. Kodirova S. A. IDEOLOGICAL AND ARTISTIC FEATURES OF «ZARBULMASAL» //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 10. – С. 318-320.
11. Abdurakhimovna K. S. Idealistic Study of Proverbs //International Journal on Integrated Education. – Т. 3. – №. 11. – С. 201-202.
12. Кодирова С. А. Жанровые особенности" зарбулмасала" //современная наука: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2021. – С. 97-99.
13. Davronov D. I. Methodological Possibilities of using the Media Education System in the Educational Process //International Journal of Culture and Modernity. – 2021. – Т. 11. – С. 32-37.
14. Davronov D. REVISITING VALUATION METHODS OF TECH COMPANIES : дис. – Central European University, 2019.
15. Davronov D. Zamon bilan hamnafas yashagan alloma //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2022. – Т. 21. – №. 21.
16. Ismoilovich D. D. THEORETICAL FOUNDATIONS OF WORK ON TEXT ANALYSIS IN PRIMARY SCHOOL.
17. Ismoilovich D. D. Methodological Possibilities of Using Media Educational Technologies to Increase the Professional Activity of Future Primary School Teachers //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2021. – Т. 12. – С. 141-145.
18. Fayzullayev M. B., Sadullayeva M. G., Fayzulloyev O.M. Национально-культурные ценности востока в баснях мухаммада шарифа гульхани //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 2. – С. 528-532.
19. Baymuradovna B. S. et al. Pedagogical technologies for the development of cognitive creative abilities of students in the lessons of the Russian language //Journal of Critical Reviews. – 2020. – Т. 7. – №. 6. – С. 492-496.
20. Gaibullovna S. M. The unique idiolect of gulkhani–the fable writer. – 2021.
21. Gaybulloyevna S. M., Farkhodovna K. M. Causes, Forms and Corrective Actions of Deviant Behavior among School Children //International Journal of Culture and Modernity. – 2021. – Т. 11. – С. 43-46.
22. Gaybullovna S. M. Urgent Problems of the Quality of the Educational Environment //Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 152-154.
23. Садуллоева М. Г. Гуманизация отношений в системе «Учитель-учащийся»-установление связей сотрудничества //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 8-3 (49). – С. 103-104.
24. Садуллоева М. Г. Лингвокультурема как тесная связь языка и культуры, на примере басни гулхани «рассказы о сове» //актуальные вопросы современной науки и образования. – 2021. – С. 218-220.

25. Gaybulloyevna S. M. The use of modern technologies in the lessons of the russian language and literature in the context of student-centered education //european journal of modern medicine and practice. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 102-106.
26. Sadulloyeva M. “National culture in the fables of gulhaniy //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 10. – №. 9
27. Haydarova, M. (2017). Impact of globalisation on economic growth and investment attractiveness of regions. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (4), 149-158.
28. Ismoilovna, B. A. (2021). Problems of Training Future Primary School Teachers to Cooperate with The Family in Extracurricular Educational Activities. Middle European Scientific Bulletin, 8.
29. Bakhronova, A., & Sadirova, M. (2021). Problems of training with the family in extracurricular educational activities. In World science: problems and innovations.
30. Mirzo o'g'li, Q. L. FORMATION OF READING SKILLS IN JUNIOR SCHOOL CHILDREN.
31. Abdurakhimovna K.S. Poetics of Proverbs //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 303-307.
32. Abdurakhimovna K. S. Main Subject way of “Zarbulmasal” //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 286-290.
33. Saodat K. ANCIENT PROVERBS //European Scholar Journal (ESJ) ISSN. – С. 2660-5562.
34. Abdurakhimovna K. S., Dilchiroy A. Ancient Proverbs //European Scholar Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 95-99.
35. Omonova, D. N. Q. (2021). The Linguistic competence in language teaching based on Integrative Approach. In World science: problems and innovations (pp. 213-215).
36. Omonova, D. (2022). LINGVISTIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA MEDIA TA'LIM VOSITALARDAN FOYDALANISH. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 182-183.